

TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Sadettin Dođanyigit
Sayıştay Denetçisi

I- GİRİŞ :

Osmanlı devletinin son dönemlerinde ülkeye gelen yabancı sermaye genelde bankacılık, sigortacılık gibi hizmetler sektörü başta olmak üzere ulaştırma, elektrik gibi alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmeye yöneliktir. O dönemde yatırımların bir kısmını finanse edebilmek için "Devlet garantili tahvil"ler çıkarılmış, Avrupa sermaye piyasalarında satışa sunulmuş ve elde edilen bu borçlar ancak devletin câri harcamalarını karşılayabilmişti.

Netice itibarıyla, alınan bu borçların ödenememesi sonucu çıkarılan "Muharrem Kararnamesi" ile Osmanlı devletinin mâlî kaynakları ipotek altına alınmış ve Duyun-u Umumiye yönetiminin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu durum Osmanlıyı ekonomik açıdan zayıflatmış ve siyasi çöküşü hızlandırmıştır.

Türkiye'nin yabancı sermaye yatırımlarına karşı şuurulu alâkası 1950 yılından sonra başlamıştır. 1954 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Buna ilâveten 1567 sayılı Türk Parasını Koruma Kanununa dayalı 17 sayılı karar uyarınca ve 6236 sayılı Petrol Kanunu ile yabancı sermaye girişine izin verilmiştir. 19117 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan yabancı sermaye çerçeve kararı hakkındaki 1 no.lu DPT tebliği ile de yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiştir. 1986 yılında çıkarılan tebliği 1954 yılında çıkarılan Yabancı Sermaye Teşvik Kanunundan ayıran önemli özellik bürokratik engellerin azaltılmasına yönelik olmasıdır.

1980 sonrası yatırımların finansmanında kullanılan yap-işlet-devret modeli ve 1985 yılında 3218 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Serbest Bölgeler Kanunu ile ülkeye yabancı sermaye yatırımları çekilmek istenmiştir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği çalışmaları meyanında 25 Haziran 1992 tarihinde imzalanan KEİ Deklarasyonu ile üye ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin öncelikle özel kesim tarafından geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi öngörülmüştür. Deklarasyonda ayrıca, Kamu Kesiminin de yer alacağı ulaştırma ve haberleşme, ekonomik ve ticari bilgi alışverişi, ürünlerin standardizasyonu, enerji, madencilik, turizm, tarım, veteriner hizmetleri, sağlık, bilim ve teknoloji gibi alanlarda işbirliği ve ortak projeler geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu durumda KEİ ile karşılıklı olarak özel ve kamu yabancı sermaye hareketlerinin hızlanması beklenebilir.

II- GELİŞ YOLLARI

Özel yabancı sermaye, genellikle yabancı firmanın yerli ülkede şube açması veya yabancı firmanın ülkede herhangi bir firma ile ortaklık kurması şeklinde gelebilir. Bunlardan birincisi 1945'lerden sonra ortaya çıkan çok uluslu şirketlerdir. Örnek vermek gerekirse General Motors, AEG, Philips, Coca Cola gibi şirketler yabancı ülkelere şubeler açarak gelişirler. Bu tür şirketler ülkenin istihdam ve sermaye birikimine katkıda bulunmasının yanında kültür değişimine de neden olmuşlardır.

İkinci olarak özel yabancı sermaye, bir ülkedeki özel veya kamu şirketleriyle ortaklık kurarak faaliyetlerini geliştirir. Bir Japon firması olan Toyota'nın ülkemizde bir özel şirket ile ortaklık kurması buna örnek teşkil etmektedir.

Sıcak savaşın sona ermesiyle kamu yabancı sermaye yatırımları gündeme gelmiştir. Ülkeler etkide bulunmak istedikleri başka ülkelere şartlı krediler vermişler, bazı amaçlar için hibe şeklinde kaynak transferleri gerçekleştirmişlerdir. Burada esas amaç gelişmiş olan ülkelerin diğer az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ekonomisini etkileyerek askeri ve çoğu zaman siyasi yönetimini elinde tutma çabasına yönelik olmasıdır.

Bu yatırımların bir diğer şekli yabancı ülkenin ekonomik, askeri ve siyasi faaliyet gerçekleştirmek için bir ülkeden toprak parçası veya tesis satın almasıdır. Örnek olarak yabancı ülkelere turistik ve tatil köylerinin kurulması için toprak parçası satılması gibi.

Bunun yanında İslâm Kalkınma Bankası Avrupa Yatırım Bankası gibi kuruluşlar üye ülkelerin kalkınma ve büyüme çabalarına yönelik olarak yabancı sermaye girişine imkân tanımışlardır.

6224 sayılı Kanun ve 1567 sayılı Kanun kapsamında 1992 yılında Türkiye'ye gelecek yabancı sermaye ve yurt dışına sermaye ihracıyla ilgili politika ve tedbirleri belirleyen 20.3.1992 tarih ve 92/2789 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve kararı çıkarılmıştır. Karar gereğince, yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların Türkiye'de yatırım yapmaları, ticari faaliyette bulunmaları oraklığa katılmaları, hisse almaları ve irtibat büroları kurmaları;

- Memleketin iktisadi kalkınmasına yararlı olması,

- Türk özel sektörüne açık bulunan bir faaliyet sahasında çalışması

- Tekel ve özel imtiyaz ifade etmemesi kaydıyla serbest bırakılmıştır.

Ayrıca ilgili karar, 150 milyon ABD dolarının altındaki müraacatları Bakanlar Kurulunun onayından muaf tutmuştur.

III- SEKTÖRLERE DAĞILIMI

1983 yılı sonu itibariyle toplam yabancı sermayenin %67.90'ı İmâlât, %28.97'si hizmetler, %3.12'si tarım ve madencilik sektöründe faaliyet göstermiştir. 1986 yılı sonu itibariyle Türkiye'de faaliyette bulunan toplam 620 yabancı sermayeli firmanın %51.20'si İmâlât, %44.80'i hizmetler ve %1.08'i tarım ve madencilik sektöründe faaliyet göstermiştir.

Bu dönemde hizmetler sektöründe faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşların sayısı İmâlât sanayi sektörüne nazaran nisbi olarak artış kaydetmiştir. Hizmetler sektörüne yönelik bu artış son yıllarda da devam etmiştir. 1992 yılı Eylül ayı sonu itibariyle faaliyette bulunan 2232 adet yabancı sermayeli firmanın %29'u İmâlât, %67'si hizmetler ve %4'ü de tarım ve madencilik sektöründe faaliyet göstermektedirler.

Hizmetler sektöründen özellikle turizmin canlandırılması hedef seçilmiş ve teşvikler bu sektör lehine değiştirilmiştir.

1992 yılı Eylül ayı sonu itibariyle hizmetler sektöründe ortalama olarak bir firma başına düşen yabancı sermaye payı 3 milyar TL., tarım ve madencilik sektöründe bu pay 5 milyar TL. dir. İmâlât sanayinde kuruluş ve alt yapı maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle firma başına düşen yabancı sermaye payı 8 milyar TL. civarındadır.

Yabancı sermayeli firmalar enflasyonun da etkisiyle daha düşük sabit yatırım gerektiren ve geriye kar transfer riski daha az olan turizm ve bankacılık gibi faaliyet alanlarına kaynak aktarmayı daha rantabl ve verimli bulmuşlardır.

Hizmetler sektörünün İmâlât sektörüne nazaran ekonomideki çarpan etkisi, yani değer sektörleri zincirleme canlandırıcı etkisi daha zayıftır. Bu itibarla yabancı sermayeden beklenen yarar sağlanamamıştır.

Ancak 1992 yılı ilk dokuz aylık dönemde ise sektörel bazda İmâlât sanayi lehine olumlu değişimler görülmüş ve bu dönemde 1.2 milyar dolar olarak gerçekleşen yabancı sermaye izinlerinin %1.7'si tarım ve hayvancılık sektörüne, %68.4'ü imâlât sanayine, %0.6'sı madencilik sektörüne ve %29.3'ü hizmetler sektörüne yönelik olmuştur.

Yabancı sermaye yatırımları İmâlât sektöründe gıda, kimya, elektrik, demir-çelik sanayilerinde, hizmetler sektöründe bankacılık, turizm, ticaret ve deniz taşımacılığı gibi alanlarda yoğunlaşmıştır.

1991 yılında net yabancı sermaye girişi 910 milyon dolar, 1992 yılı Temmuz ayı sonu itibariyle de 517 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1992 yılı sonunda bu miktarın 1.1 milyar dolar, 1993 yılında ise 1.3 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.

1992 yılı ilk 9 aylık dönemde gerçekleşen izinlerin %67.3'ü AT, %20.3'ü AT dışında diğer OECD, %8.2'si İslam ülkeleri ve %4.2'si diğer ülkelere menşeli firmalara verilmiştir.

IV- AVANTAJ VE BEKLENTİLER

Yabancı sermaye yatırımlarının ülkemize sağladığı avantaj ve beklentileri şöyle sıralayabiliriz;

- Sermaye birikimi ve üretimi artırma.
- Ödemeler dengesine katkı
- Yeni teknoloji ve yönetim teknikleri getirmesi,
- İstihdam etkisi
- Milli geliri artırması
- Ülke içi rekabete katkı.

Yabancı firmalarda yatırımda bulunacakları ülkenin siyasî, ekonomik, hukuki ve kültürel şartlarının avantajlı olmasını isterler. Beklentilerini karşılayacak bir konjoktör bulurlarsa ülkeye yatırım yaparlar. Ucuz işgücü, vergi muafiyet ve istisnalarıyla yabancı sermaye açısından avantajlı halde olan ülkemizde hukukî şartların tam oluşmaması nedeniyle yabancı sermayeli yatırımlarda istenen artış sağlanamamıştır. Uzun dönemde politik ve hukukî istikrar açısından ülkemiz güven telkin edememiştir.

Yabancı sermayeli firmalar, askeri müdahaleler neticesi hukuki ve siyasi sistemde değişiklik ile kendilerinin aleyhine doğabilecek millileştirme politikalarından çekindiklerinden daha temkinli hareket etmektedirler.

V- SONUÇ

Adil ve oturmuş bir vergi düzeni bulunmayan, sermaye birikimine ve yatırıma maksimum düzeyde ihtiyaç duyan ülkemiz için yabancı sermayenin milli ekonomiye katkısı gereklidir. Ancak ülke menfaatleri göz önünde bulundurularak stratejik ve politik önem arz eden sektörlere yabancı sermayenin girişi sınırlandırılmalı veya tümünden yasak edilmelidir.

Ekonomiye zincirleme etkisi fazla olan ek sanayileri de beraberinde getiren veya gerekli kılan inâlat yatırımları teşvik edilmeli, cazip hale getirilmelidir. Aksi halde yabancı sermayeden beklenen yarar sağlanamaz.

Bunun yanında Türkiye uzun dönem politik ve hukuki istikrarını koruyarak yatırımcıya güven telkin edebilmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ALPAR, Cem, *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*
Ankara, 1978, s. 128

TEZEL, Yahya *1923-1950 Döneminde İktisat Tarihi,*
Yurt yayınları, s. 80

LALL, Sanjaya and STREETEN, Paul, *Foreign Investment
Transnationals and Developing Countries,*
Macmillan Press LTD. 1977, p. 92

ŞAHİN, Mehmet, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*
Ayyıldız matbaası, Ankara, 1975, s. 36,37

DPT Yayınları ve 1993 yılı Programı